

VOJTĚCH PELIKÁN, RENATA SVOBODOVÁ

Laudato si': Přichází čas ekologické konverze?

Současný papež František si zvolil jméno po patronovi ochránců přírody a svou první samostatnou encykliku letos stylově věnoval právě tomuto tématu. Váže se k ní hned několik prvenství. Například že jde o vůbec první takto zaměřený papežský „okružní vzdělávací list“, že je zřejmě nejdelší v dějinách anebo že si získal zástup kritiků ještě před svým vydáním. A také je to poprvé, kdy slovům z Vatikánu věnovaly pozornost editoriały dvou nejprestižnějších vědeckých časopisů na světě Nature a Science. To všechno naznačuje, že jde o text v mnoha ohledech revoluční. V čem jeho převratnost spočívá? A jak tato malá revoluce otřásla českým katolicismem? Proniklo téma „integrální ekologie“ do promluv duchovních, či dokonce až do jejich plánů, jak hospodařit se znovunabytým majetkem?

I tomu, kdo nesledoval proces vzniku encykliky *Laudato si'* pod drobnohledem, muselo nejpozději při její veřejné prezentaci dojít, že půjde o dokument, který se bude vymykat zaběhlým zvyklostem. Ostatně co čekat od papeže, který vystupuje vůči obvyklým pořádkům pravidelně — například když začal na Zelený čtvrtek mýt nohy nikoli církevními činovníkům, ale mladistvým trestancům a handicapovaným. 18. června se v synodní aule Pavla VI. sešli ghanský kardinál a jeden z nejbližších papežových spolupracovníků Peter Kodwo Appiah Turkson, pravoslavný metropolita Joannis Zizioulas, významný německý klimatolog a dlouholetý člen Mezivládního panelu pro klimatickou změnu (IPCC) Joachim Schellnhuber — shodou okolností ateista —, římská učitelka a členka sociálně orientované katolické komunity Sant'Egidio Valeria Martano a americká

katolická ekonomka Caroline Woo. Tedy rozhodně žádný obvyklý monotónní spolek katolických hodnostářů. Nedosti na tom, na následnou environmentální konferenci papež přizval i světoznámou radikální aktivistku, kanadskou feministku a původem židovku Naomi Klein, která se ve svých knihách ostře pouští do globálního kapitalismu a jeho dopadů na přírodu (viz 7.G 1/2015).

Nešlo o žádnou souhru náhod. František si dal po všech stránkách záležet, aby svůj vzkaz předal světu i symbolicky. Barvitá skladba účastníků odkazovala v první řadě k tomu, z jak širokého podhoubí spolupracovníků a inspiračních zdrojů vycházel. V bezmála stošedesátistránkovém textu čtenář nalezne nejen přesné odkazy na aktuální vědecké poznání (na tvorbě se podílela řada expertů, například proslulý americký ekonom a ředitel Institutu Země na

Kolumbijské univerzitě Jeffrey Sachs), ale zhusta se zde cituje i z pravoslavi či islámské mystiky. Za druhé pak způsob prezentace encykliky podtrhuje, co je řečeno hned v jejím úvodu — že není určena pouze 1,2 miliardy katolíků, jako tomu bylo u jejích předchůdkyň, ale celému světu bez ohledu na vyznání. Ekologická situace je totiž natolik tíživá — podle papeže jde o největší aktuální problém lidstva —, že vyžaduje celospolečenské nasazení. Cíli podat skutečně globální apel odpovídá i forma. Místo obvyklé církevní dikce, plné teologických konceptů a abstraktních formulací, přichází čtivý — a pro leckoho snad až strhující — výklad psaný naléhavým a emotivním jazykem.

František 2.0

Od dvoutisícileté instituce, která bývá spojována spíše s konzervatismem a ostražitostí vůči (post)moderním vlivům, zřejmě málokdo čekal, že se pustí do nápravy narušeného vztahu se Zemí s větší vervou než většina světových politiků — a dokonce i než většina ekologických organizací (minimálně tedy těch českých). Kritika moderní společnosti zůstává katolickou konstantou, současný představitel Svatého stolce ji nicméně nepojal z tradicionalistických pozic. Za pomoci argumentů vědy a soudobých ekologických a sociálních hnutí (výslovně jim děkuje za mnohaletou práci) kritizuje nadřazený a kořistnický vztah k přírodě, konzumerismus anebo orientaci ekonomiky na růst a zisk.

Ačkoliv encyklika nově pojmenovává vztah katolíků k Zemi a úkoly, jež z toho plynou, dává si současně takřka na každé straně záležet, aby zdůrazňovala kontinuitu. Zvláště nepřehlédnutelná je inspirace svatým Františkem z Assisi — už název (v překladu „Buď pochválen“) se odkazuje k jeho *Písni bratra Slunce*. A podobně jako svatý František i jeho současný jmenovec mluví o potřebě radikálního návratu ke Kristově zálibě ve skromnosti a v chudých a ve Františkově duchu propojuje téma ekologické se sociálním, útlak přírody se sociální nespravedlností. Svě rozvinutí sociální nauky církve nazývá *integrální ekologií*. Encyklika se hemží i odkazy na předchozí papeže, zvláště na poslední dva, Jana Pavla II. a Benedikta XVI., z jejichž slov „zelenost“ také čas od času probleskovala. A co je zvláště charakteristické, celý text jihoamerického papeže překypuje pasážemi z desítek církevních prohlášení, pocházejících zejména ze zemí globálního Jihu.

Kontemplujte matku Zemi!

Jaké jsou tedy hlavní myšlenky a teze eko-encyklyky? Především není náhoda, že v ní takřka chybí odkazy na koncept „správcovství“. Výklad, že člověk je „šafářem Stvoření“, přitom po desítky let tvořil základ těch směrů katolické věrouky, které se snažily o ekologicky vstřícný výklad Bible. Novým klíčovým slovem se stává *péče* (samotný podtitul encyklyky je „o péči o společný domov“). „Zatímco správčovství odkazuje na vztah založený na povinnosti, když člověk o něco pečuje, dělá tak s vášní a láskou,“ komentoval tento obrat kardinál Turkson. Papež František se obrací mnohem více do duchovní hloubky — k mystice, ke kontemplaci a úžasu nad Božím dílem. A akcentuje povinnost uvědomit si, že jsme se „sestrou matkou zemí“ (§ 1) propojeni, že se kolem nás nenachází nějaké anonymní „ono“, ale konkrétní mimolidští bližní. Člověk zkrátka není žádný správce, ale bratr či sestra, který je za své zranitelné sourozence zodpovědný.

foto: archiv F

foto: archiv F

foto: archiv F

Zatímco dříve byla poměrně obvyklou katolickou reakcí při projevené starosti o přírodu v lepším případě skepse, v horším nařknutí z „pohanství“ a dobře míněná rada „zajímejte se raději o duše“, papež obojí výslovně kritizuje. Země sice není božstvem, ale je posvátná; „příroda je místem Boží přítomnosti“ (§ 88). Správný křesťan tak má nejen povinnost nebýt k ní lhostejný (neřku-li dokonce popírat závažnost ekologické krize), ale naopak má přírodu kontempletovat. Encyklika je v tomto ohledu plná vyjádření obdivu ke kráse stvoření i plná pozastavení nad jeho „pláčem“ a „naříkáním“. (Škoda jen, že český překlad jako by razantní tón místy mírnil.)

Holistický pohled se promítá i do hledání cest, jak z neutěšené situace ven. Papež burcuje k všeobecné *ekologické konverzi*, která staví spiritualitu proti technokratismu a konzumní společnosti. Ačkoliv apeluje na pěstování osobních „environmentálních ctností“, hlasitě se obrací na politickou a institucionální rovinu. Nebere si servítky s plytkými reakcemi na finanční krizi let 2007–2008 ani s marnými politickými aktivitami stylu klimatických konferencí (encyklika vyšla v kontextu příprav na prosincový klimatický summit v Paříži) a vybízí k posílení místních i globálních demokratických institucí, případně k vytvoření nových, rozhodnějších a spravedlivějších. Při naznačování cest, kudy ven, je často překvapivě konkrétní a čtenářům 7. G jeho tipy musejí znět povědomé – etické finančnictví a podnikání, fair trade, svépomocná družstva, participativní plánování, dodržování principu předběžné opatrnosti...

„Encycleaks“ a jiné ohlasy

František je prvním jezuitským papežem v dějinách a také prvním, který získal přírodovědné vzdělání. Předtím, než vstoupil do semináře, dokonce pracoval jako chemik. Možná i díky tomu je jeho text nejen odborně poučený, ale snaží se také překonat nedůvěru, kterou vůči sobě vědecký a církevní svět chovají.

Církev po dlouhá století přistupovala k vědě jako k sokovi ohrožujícímu její postavení. Naopak vědci běžně nezastírali, že v náboženství vidí iracionální tmářství. Jadrný příklad napjatého vztahu představují disputace kolem evolučních teorií, trvající od Darwina až po současnost. Na prezentaci encykliky však citovaný kardinál Turkson smířlivě prohlásil: „Věda je nejlepší nástroj, s jehož pomocí můžeme pláči Země naslouchat.“ A zdá se, že vědci vzali výzvu k dialogu vážně. Vedle zmíněné dvojice editorialů dosud o encyklice sepsali desítky článků. Občas si sice neodpustí štournout do papežova „moralizování“ nebo polemizují s tím, zda jde utrpení stvoření zmírnit bez regulace globální populace, ale jinak je jejich tón nebývale vstřícný.

Ne všichni však přijali církevně-vědeckou spolupráci s nadšením. Zvláště Františkovo jednoznačné tvrzení o existenci změn klimatu, za něž je lidstvo zodpovědné, se setkalo s vlnou kritiky z pozice (ultra)konzervativních katolíků. Vlna „hlasitého ucpávání uší“ prošla nejsilněji Spojenými státy. Mezi jinými i republikánští kandidáti na prezidenta Jeb Bush a Nick Santorum nezapomínají zdůrazňovat, že encyklika není pro katolíky závazným dokumentem. Spolu s dalšími (u nás například ředitelem Občanského institutu Romanem Jochem) pak papeži přezíravě naznačují, že mluví do věcí, jimž nerozumí, a pouští se na tenký led mimo pole víry a morálky.

Ale právě i díky podobným kritikům to vypadá, že papeži jeho snaha vyvolat celosvětový ohlas a diskusi vychází. Snad nikdy

nebylo jeho slovům věnováno tolik pozornosti. Sice zrovna v České republice šlo spíše o mediální švitoření, avšak ve velkých světových médiích se vydání encykliky většinou stalo zprávou číslo jedna, a to i po několik dní. Nebývalou míru zájmu ilustruje i fakt, že se o textu živě diskutovalo už s předstihem poté, co unikl na veřejnost. A i čtenářský ohlas encykliky je násobně vyšší než kdy dříve — například v Jižní Koreji čtenáři první tři vydání prakticky okamžitě rozebrali. V tomto kontextu je sympatické, že i česká edice se snaží být co nejdostupnější a vydavatelky, sestry Paulínky, se domluvily s internetovým knihkupectvím Kosmas, že e-verzi publikace poskytne zdarma.

Ticho po české pěšině – a co po církevních lesích a loukách?

Kdo naopak není příliš slyšet, jsou samotní katolíci, což platí zvláště pro naši domovskou kotlinu. Jako by veřejnou reakci na encykliku opanovaly namísto představitelů církve spíše politické, intelektuální či vědecké osobnosti. Znatelně chybí hlasitější reakce z těch nejpovolanějších pozic — například hlava tuzemské katolické církve, kardinál Dominik Duka, nevydal žádné veřejné prohlášení ani komentář a jeho mluvčí nám vzkázal, že se „nevyjadřuje ani k zajímavějším encyklikám“. Vzkazují českým katolíkům něco „eko“ alespoň zbylí (arci)biskupové, kněží, řeholníci a řeholnice? Jak vůbec hodlají s novými výzvami, před které je František postavil, nakládat?

V českých katolických médiích převládá popisné představení papežových slov a prakticky schází jejich hlubší reflexe, či snad aplikace do každodenního života církve a jejích členů. Katolický týdeník sice čtenářům odvážně položil otázku, co mohou oni sami dělat, aby naplnili výzvy Františkovy encykliky, avšak v pátrání po odpovědích jim příliš nepomohl. Zda v českých katolících klíč semínko počínající „ekologické konverze“, k níž František každého vybízí, asi bude muset odhalit až čas. Nepřijde-li však podle všeho revoluce zdola, jak jsou na tom horní patra katolické hierarchie?

Upřímně řečeno, ani zde to nevypadá na o mnoho více než váhavé ticho. Ačkoliv jsme obeslali řadu církevních představitelů, odpovědi se nám sešlo poskrovnu. K těm, kdo se odhodlali k Františkově výzvě vyjádřit, patří generální sekretář České biskupské konference Tomáš Holub. Ten věří v potenciál encykliky „výrazně změnit život i myšlení církve“. Ačkoli konkrétní praktické důsledky bude sbor českých biskupů teprve hlouběji diskutovat, už teď je podle Holuba jasné, že důraz na ochranu přírody a životního prostředí se projeví zvláště ve směřování restitučních investic. Nadějně zárodky můžeme ostatně vidět už nyní. Například Ostravsko-opavská diecéze, již během majetkového narovnání přibýlo a přibude množství lesních a zemědělských ploch (celkově požádala o 22 000 hektarů lesů a 3500 hektarů polností), se chce během jejich správy držet principů trvale udržitelného hospodaření.

Že snad nepůjde jen o plané sliby, se nám snaží dokázat ředitel ostravsko-opavských Biskupských lesů Libor Konvičný. Předkládá dlouhý výčet konkrétních aktivit a opatření — od lesní pedagogiky a úzké spolupráce s CHKO Jeseníky a Beskydy, na jejichž území se rozkládá drtivá většina nově nabytých lesů, přes vyloučení holosečí a těžké techniky při těžbě dříví až po vnos melioračních a zpevňujících dřevin do lesních porostů. Po vydání všech lesů pak bude Ostravsko-opavská diecéze — dle slov jejího generálního vikáře Martina Davida — usilovat o certifikaci PEFC, mírnější verzi mezinárodního

certifikátu FSC (viz 7.G 3/2007). „Co se týká zemědělských pozemků, prozatím uzavíráme smlouvy se stávajícími subjekty, které na nich hospodaří. Do budoucna bychom rádi podpořili soukromé zemědělce a malé rodinné farmy,“ dodává David. Ostravsko-opavská diecéze má v tomto ohledu odrážet celkové směřování české církve. Podle Holuba má být totiž zásadním kritériem při pronajímání půdy to, zda ji nájemce neničí a pečuje o její kvalitu. Ověřit, jak na tom jsou v ostatních diecézích, se nám však nepodařilo.

Vedle udržitelné správy nově nabytých pozemků se katolická církev plánuje více angažovat i jiným způsobem. Teď se bude například zabývat tématem plýtvání potravinami, na němž spolupracuje s Charitou. Systematická ekologická výchova věřících, osvětové programy, kampaně, či snad plošné zavádění ekologických praktik do farností však stále citelně chybí. Vlažnost katolických společenství se projevuje třeba i v nezájmu o získání certifikace „Farnost šetrná k životnímu prostředí“, kterou uděluje Česká křesťanská environmentální síť. Takto certifikovaná církevní zařízení by se dala zatím spočítat na prstech jedné ruky — a žádný z nich by přitom neukazoval na farnost katolickou. Katolická ostýchavost k ekologickým otázkám může být živena větší institucionální setrvačností a strnulější církevní hierarchií, v níž se oproti jiným denominacím více záležitostí rozhoduje shora. I proto je nynější deklarovaný zájem České biskupské konference nadějný.

„Už se nemůžeme vymlouvat“

Když čas od času někdo předestřel, že i křesťanství má nezanedbatelný podíl na současné ekologické krizi (viz 7.G 2/2007), katoličtí představitelé i laici se rádi zaštitovali svatým Františkem. Sloužil jako takový unikový východ z nepříjemné konverzace. Někdy to ze všeho nejvíc připomínalo úlevné „Ještě že máme toho starého dobrého Františka!“ Sami katolíci přitom jako by většinou nepovažovali téma přírody, natožpak její ochrany, za podstatné. Převládá nezáměr o materiální svět včetně destrukce planety a nedůvěra k těm, kdo se jí snaží zabránit.

Současný papež konečně vzal odkaz svého patrona vážně, přidal k němu leccos navíc a dodal mu aktuální důrazy. A ke svým „ovečkám“ promluvil velmi přímočaře: „Ekologická krize [se stává] výzvou k hlubokému vnitřnímu obrácení. (...) Povolání sřezit Boží dílo je podstatnou součástí ctnostného života. Nepředstavuje něco volitelného ani nějaký druhotný aspekt křesťanského života.“ (§ 217) A našťástí se zdá, že i v české katolické církvi se najdou ti, kdo si berou jeho slova k srdci. „Encyklika klade na církve nový nárok, aby se už nevymlouvala na to, že se stará o člověka, a tím pádem ty ostatní věci, které se týkají přírody, nechává na druhé koleji,“ říká Tomáš Holub. Zůstanou podobné hlasy osamocenými deklaracemi, nebo se stanou novým mottem každodenního života českých katolíků?

Elektronickou verzi českého překladu encykliky si můžete stáhnout z webu nakladatelství Paulinky: www.paulinky.cz/Knihovnicka. Kontakt na autory: pelikan@sedmagenerace.cz; svobodova@sedmagenerace.cz.

ROZHOVOR

Ochrana přírody se pro katolíka stala imperativem

Na domácí odezvu encykliky *Laudato si'* jsme se zeptali římskokatolického kněze, teologa a přírodovědce Marka Orka Váchy, jehož kázání o vztahu (nejen) křesťanů k ochraně Země přetiskujeme na straně 9.

Zdá se, že představitelé zdejší katolické církve nevěnují encyklice *Laudato si'* příliš pozornosti. Proč?

Nevidím do jejich myslí, ale jeden okruh problému chci pojmenovat nahlas. Studia na teologické fakultě zahrnují teologii, filosofii, spoustu jazyků živých či mrtvých, trochu sociologie, psychologie a ještě třeba dějiny umění. Když jsme byli kdysi dávno, těsně po revoluci, s bohoslovci na školním výletě v Římě, většina seminaristů ve volném čase chodila po kostelích, menšina po galeriích a jen já jediný jsem šel do ZOO. Prostě proto, že mě zajímalo, jak to mají na Západě uděláno. V kázáních těžko mluvit o něčem, čemu člověk úplně nerozumí, a studia bohosloví se s přírodními vědami míjejí. Což teologickým fakultám těžko vyčítat, aby se zas studium neúnosně nenafukovalo. Myslím ale, že takový jeden semestr evoluční biologie, spolu s úvodem do evoluce člověka a s úvodem do ekologie spojené se základními myšlenkami environmentální etiky by se docela hodil.

Co z encykliky by si mohli vzít čeští katolíci nejvíce k srdci?

Ta encyklika je mnohem důležitější, než se zdá. Protože encyklika už je citovatelný dokument, který katolický svět bere velmi vážně. Vzpomeňme jen na cirkus po encyklice *Humanae vitae* z roku 1968, která se týkala sexuální morálky, antikoncepce a tak dále. Teď někdo nahlas řekl katolíkům, že ochrana přírody již víc není volnočasová aktivita, kterou se mohou zabývat Hnutí DUHA, Rezekvítky, Lipky, Brontosauři, skauti, zelení a pestří a podobná podivuhodná uskupení, ale že se jedná o povinnou výbavu každého katolíka. Že od 25. května 2015 se ochrana přírody stala pro katolíka imperativem.

Pozoruješ, že se poselství encykliky nějak promítá do církevní praxe? Očekáváš například, že ovlivní způsob správy církevního majetku?

Očekávám a mám veliké naděje, ale musím to vysvětlit. Shora, od hierarchie, nečekám nic. Obecně když mluvím o církvi, snažím se vyvarovat kondicionálů a úvah, co by kdo měl dělat. Hodně čekám od vlny mladých, co v tuto chvíli pomalu opouštějí střední školy. Myslím, že to funguje přesně tak, jak to kdysi řekl Max Planck o filosofii vědy: nikdy to není tak, že by se staří profesori nechali přesvědčit novými myšlenkami. Profesori musí vymřít — a pro mladé již nová teorie není problém.

Připravil Vojtěch Pelikán.